

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 4	Стр. 435 - 438	Ниш	октобар - децембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Приказ дела
Примљено: 14.03.2004.

Драгољуб Б. Ђорђевић

ЕКОНОМСКА КУЛТУРА РОМА*

Попут сваког модела интеграције Рома, према мом скромном суду, и икоје истраживање њихове економске културе треба да води рачуна о: Ромима као етно-класи и ромској култури беде.

*Роми као етно-класа.*² У уређеним заједницама – вели Макс Вебер – положај људи, као појединаца и припадника различитих колективитета, јесте одређен *класом, моћи и статусом*, тј. трима големим и структуралним сегментима друштва: *социјално-економским подручјем, правно-политичким пољем и сфером културе*. То напосто значи да се ми делимо по богатству и економској снази, угледу који уживамо и моћи којом располажемо. Тако једни, чинећи узак круг људи, јесу пребогати и поседују више него што им треба – други, најбројнији, имају нешто и довољно за егзистенцију – док трећи немају ништа или имају врло мало, живе на ивици беде и зависе од социјалне потпоре. Неки су са привилегованим статусом, приписаним од стране заједнице, већина је просечно вреднована, а ту су и они без икаквог угледа, презрени и понижени. Постоје моћници у друштву који доносе кључне одлуке за све и о свима; гро људи није у прилици да демонстрира моћ, осим у непосредном окружењу – пуно је и појединаца без шанси да остваре своје интересе упркос отпору. У друштву нису сви равноправни, нити ће икада бити, али су једино *Роми* у српској држави, као и у свакој другој, *етно-класа*, јер су они: "трећи" који *"немају ништа или имају врло мало, живе на ивици беде и зависе од социјалне потпоре"*, *"без икаквог угледа, презрени и понижени"* и *"без шанси да остваре своје интересе упркос отпору"*.

У принципу, за нероме и друге слојне и етничке групе, важи да се отупљује неједнакост, тиме и међусобна конфликтност, јер критеријуми раслојавања – образовање, професија, приход, стил живота, религија и конфесија, расна и етничка припадност, политичка снага и углед... – производе мултидимензионалну основу стратификације: "Сваки појединац заузима одређено мјесто с обзиром на сваки од тих критерија, а привилегираност у

* Владимир Цветковић, *Са маргина: Роми и занимања*, Пунта, Ниш, 2003, стр. 298.

¹ Урађено у оквиру пројекта (1310) "Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције", који се изводи на Филозофском факултету у Нишу, а финансира га Министарство за науку и технологију РС.

² Детаљније у мојој књизи *Роми на раскришћу*, Ниш, 2002.

једном често се поништава с непривилегираношћу у другом (Иван Кува-чић)."

Како да се многи Ром, онда и читава национална мањина, укључи у стратификациону утакмицу; напредује, примера ради, по друштвеним добрима које је стекао а још се бори за поштовање својте и шире околине, или, одмакне у политичкој моћи иако му мањка материјална подршка, најзад, стекне пристојан углед без асистенције властодржачког естаблишмента!? Тешко – но јесте изводљиво. Треба *"променити живот"* и понашање у социјално-економским подручју, правно-политичком пољу и сфери културе. (А сада, уводећу у расправу и питање економске културе Рома, истичемо да треба изградити и *прогресивну економску културу*.)

*Ромска култура беде.*³ У социјално-економском погледу, сасвим супротно од мњења обичног грађанина, Роми заиста живе у немаштини и већина јесте на граници егзистенцијалне издржљивости. Роми су ретко стално упошљени, а и кад јесу, и онда им се удељују тешки физички послови и "прљава" ђубретарска работа, што је опет својеврсни облик дискриминације. Роми су, као припадници најсиромашнијих слојева, најбројнији међу просјацима. Обични људи имају предрасуде према Ромима, стичу лош утисак о њима, често се срећући са просјацима и препродавцима: "Роми су лењи и не желе да зараде парче хлеба у зноју лица свог, већ просе." Ту не помаже тврдња како нико својеволно не бира просјачење за стил живота. Није баш да неко неће да прихвати плаћен посао који му омогућује колико-толико сигурну егзистенцију и одлучује се на понижавајуће просјачење. Томе сигурно доприноси и њихова ниска социо-професионална структура јер су већма без образовања и конкретног занимања. Поред "стarih сиромаша", који су ван света рада, појавиће се и "нови" – они сиромаси који ће бити измештени из производног процеса због нових технологија и, горе од тога, без шанси за повратак. Надолазеће генерације Рома и нови сиромаси једноставно неће бити припремљени за сурову такмичарску утакмицу на тржишту рада отвореног друштва.

Зато су Роми у сивој економији, раде на црно и баве се шверцом. Када је на делу катастрофална привредна и социјална ситуација у једној земљи, као што је у Србији, симулација производње и трговине, спуштена до нивоа шверца и препродаје, која обезбеђује само елементарно задовољавање потреба, шта би друго произносила осим сваковрсне поразности и пустоши. У игри су својеврсне стратегије преживљавања и оригинална *култура сиромаштва*. У свему томе феномен *"бувљак"* има засебно место и улогу. Поред "гостију" из Бугарске, Румуније и Кине, Срби и Роми су најприсутнији на бувљацима. Роми се, у тако оштрој конкуренцији, сматрају "највреднијим" продавцима: одвајкада на маргинама, окружујућим народима су сопствени, приказани стил живота са улица наметнули као образац успешности ван легалних токова привређивања. *Они су оличење бувљака – он је "огледало српске економије"*. (А сада, уводећу у расправу и питање економске културе Рома, истичемо да на путу изградње прогресивне еко-

³ Више у чланцима: Romanies at Flea Markets: Mirror of Serbian Economy, *Теме*, Ниш, 2002, 1, 121-142, /Co-authors: J. Živković, D. Todorović/; Unemployed Roma: Poll Research, *Теме*, Ниш, 2002, 4, 569-595, /Co-authors: J. Živković, D. Todorović/.

номске културе треба пажљиво изучити *зачарани круг ромске културе беде и његову функционалност за већину у друштву.*)

Економска култура Рома. Владимир Цветковић, нишки социолог млађе генерације, школован и на Западу, у књизи *Са маргина*, насталој на основу емпиријског истраживања *Предрасуде и економска култура Рома* и водећи рачуна о Ромима као етно-класи и ромској култури беде, настоји да нам приближи везу између предрасуда и стереотипија о ромској не/радиности, раширених у окружујућим народима, и економске културе Рома.

У одгонетању ове везе првотно је требало разбистрити неколико полазних упитности. Најпре, како вели, наш ће аутор имати у виду једино *предрасуде*, које по дефиницији јесу увек негативне, а склониће у страну стереотипије, које могу бити и позитивне. Његова је одлука исправна, јер у Срба, а сва је прилика да је тако и код осталих народа који живе са Ромима, дубоко су усађене предрасуде о њима као нерадницима и лењивцима. Према томе, нема ни спомена о некаквој економској култури Рома – уверена је обична светина. Дакако, ромолози знају да се далеко одмакло у испитивању предрасуда, па и ових о радној етици, нерома о Ромима, а да смо тек на почетку проучавања предрасуда Рома о неромима, о Гацама, или ромских аутостереотипија. Наш је писац одустао, додуше методолошки баш не уверљиво, од испитивања неромских предрасуда о радној етици Рома, желећи да снимим ромске аутопредрасуде и некако ослика њихову економску културу.

Затим, В. Цветковић је прихватио Портерово одређење *економске културе* ("Економска култура је дефинисана као веровања, ставови и вредности који се односе на економске активности индивидуа, организација и других институција.") као и његов *модел* од десет категорија за њено мерење, тј. истраживање: *временска оријентација, место рада у свакодневном животу, штедљивост, образовање, заслуга, заједница, етички код, правда и фер плеј, ауторитет и секуларизам*. Рецензенту није јасно зашто у истраживању економске културе Рома, не само из разлога систематичности, није коришћено свих десет категорија, односно зашто није пропитан њихов статус у ромској популацији, јер би, претпоставља се, то донело изванредне резултате и комплетнији увид у културу. Примера ради, пође ли се од прве категорије – *временска оријентација* – чија би скруполознија анализа показала да у Рома фрапантно изостаје "идеја будућности", брига о сопственој и своје породице перспективи на дужи рок, а присутна је филозофија по принципу "узми све што ти се пружа – и то одмах и сад" и дође до десете – *секуларизам* – када не треба чекати некаквог "ромског Макса Вебера" да би се испитао утицај исламске, православне или католичке позадине на етику рада, тек тада би се у својој пуноћи самоотворила ромска економска култура и сместила у тролист прошлост-садашњост-будућност. (Узгред казано, указује се нови аспект у проучавању економске културе Рома: да ли ће изражени тренд преобраћања Рома на протестантизам благотворно деловати на "прогресивност" њихове економске културе?)

* * *

Било како да јесте, Владимир Цветковић књижицом *Са маргина* улази "на велика врата" у нишку ромолошку школу, водећу српску заједницу социолога усмерених на истраживање живота и обичаја Рома. Ту му је ме-

сто обезбеђено самом чињеницом што је на *модеран начин* приступио површно обрађиваном феномену економске културе Рома, а да не спомињем резултате до којих је дошао. Међу њима се издвајају констатације о економској култури Рома као некохерентној, често унутрашње противуречној, категорији која је веома удаљена од нивоа "прогресивне културе" и о ромској способности да се економски интегришу уколико живе и делају под сличним или истим условима као већински народ. Српским ће социолозима и ромолозима – до сада тако склоним говору о Ромима уопште – *као трајан наук остати његово сазнање о томе да економска култура Рома, и не само она, зависи од ситуације у којој живе* – подразумевали под тим место становања (град или село, који је град у питању или да ли се живи одвојено, у махали, или интегрисано, у урбаном ткиву), племенску припадност (Арлије, Гурбети, Тамари, Ђорговци...) или географску локацију (Косово, јужна Србија, Војводина...).

Наравно, неопходно је наставити са продубљенијим изучавањем економске културе Рома, јер множина ромских и неромских интелектуалаца држи до тога да се у њој налази и кључ решавања ромске судбине. Иако писац рецензије не припада овој множини, инсистирајући на интегралном моделу интеграције Рома и придавајући равноправну важност трима крупним подсистемима друштва – социјално-економском, правно-политичком и културном – његов је задатак био да у кратком поговору подржи хвале вредно настојање да се скрупулозно истражи економска култура Рома. И више од тога – да се тиме допринесе гајењу свести у Рома о потреби изградње прогресивне економске културе.